

**ҚАЙТА ТИКЛАНУВЧИ ЭНЕРГИЯ МАНБАЛАРИДАН
ФЙДАЛАНИШНИНГ ХУКУКИЙ ЖИХАТЛАРИ**

**Содиқова Дилафрўз Раджабовна ТДЮУ – атроф –мухит ва барқарор
ривожланиш йўналиши магистри**

Рахматов Феруз Касимович ПМТИ тадқиқотчиси

pstudy22@gmail.com

Тел: +99891 1900138

Аннотация: Мақолада қайта тикланувчи энергия салмоғини ошириш бўйича Ўзбекистонда қандай ислохотлар ва лойиҳалар амалга оширилаётгани, қонунда қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш йўналишлари, ташкилий ҳуқуқий механизмлар, халқаро ҳамкорлик, шунингдек ижтимоий-иқтисодий соҳалар ривожини ҳамда муқобил манбалардан фойдаланишни ривожлантиришда ягона давлат сиёсатини амалга оширишни мувофиқлаштириш масалалари, аҳолига тоза – яшил энергия етказиб беришнинг дастур доирасида олиб борилаётган амалий ишлар таҳлили ёритиб берилган.

Калит сўзлар: қайта тикланувчи, муқобил, яшил энергия, яшил иқтисодиёт, узлуксиз таъминот, тартибга солиш, қонунчилик ҳужжатларини тизимлаштириш, мувофиқлаштириш, рағбатлантириш.

Аннотация: Статья посвящена реформам и проектам которые реализуются в Узбекистане по увеличению доли возобновляемой энергии, направления использования возобновляемых источников энергии, законодательные и организационно-правовые механизмы, международное сотрудничество, а также развитие социально-экономических секторов и координации реализации единой государственной политики в области развития использования альтернативных источников. Так же выделен анализ практической работы, проводимой в рамках программы обеспечения населения чистой зеленой энергией.

Ключевые слова: возобновляемая, альтернативная, зеленая энергетика, зеленая экономика, непрерывное снабжение, регулирование, систематизация, согласование, продвижение законодательных документов.

Annotation: This article is devoted to the reforms and projects that are being implemented in Uzbekistan to increase the share of renewable energy, directions for the use of renewable energy sources, legislative, organizational and legal mechanisms, international cooperation, as well as the development of socio-economic sectors and coordination of the implementation of a unified state policy in the development of the use of alternative sources. An analysis of the practical work carried out as part of the program to provide the population with clean green energy is also highlighted.

Key words: renewable, alternative, green energy, green economy, continuous supply, regulation, systematization, harmonization, promotion of legislative documents.

XXI асрда – иқлим ўзгариши, озон қатламининг емирилиши ва атроф муҳит ифлосланиши оқибатида бутун инсоният олдида экологик хавфсизлик масаласи долзарб муаммога айланди. Мамлакатлар олдида тез суръатларда ўсиб бораётган аҳолини озиқ-овқат ва бирламчи хом ашёлар билан таъминлаш вазифаси турибди. Ҳозирги кунда энергия таъминоти бирламчи заруратлар қаторидадир. Сабаби - ишлаб чиқариш суръати, илғор технологияларни яратиш ва улардан фойдаланиш кўлами, аҳолига қулай шарт-шароитлар яратиш ва умуман ривожланиш, том маънода, энергия таъминоти билан чамбарчас боғлиқ.

Пандемиядан сўнгги иқтисодий тикланиш, “савдо” урушлари ва геосиёсий қарашлар қайта кўриб чиқиляётган ҳозирги даврда кўпчилик ривожланаётган ва айрим ривожланган мамлакатлар учун ҳам энргия таъминоти масаласи кўндаланг туриб қолди..

Айни дамда ёнилғининг қазилма турлари — кўмир, нефть, табиий газ ва уран - анъанавий энергия манбалари сифатида жаҳон энергетика балансининг асоси ҳисобланади.

Ушбу қазилма бойликлар вақти келиб тугаши аниқ бўлган табиий ресурс бўлиши билан бир қаторда, айрим мамлакатлар томонидан геосиёсий дастак сифатида тобора кенг ишлатилмоқда, шунингдек уларни қайта ишлаш оқибатида атмосферага кўп миқдордаги захарли моддалар ажралиши, атроф муҳитга сезиларли зарар етказмоқда.

Хўш энергия таъминотиغا эҳтиёж ортиб бораётган даврда, анъанавий энергетика тизимидан воз кеча олмас эканмиз, унда бу масаланинг ечими қандай?

Бу борада, 2022 – 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегиясида энергия ресурслари ва табиий газ бозорларини ижтимоий ҳимоя кафолатларини белгилаган ҳолда эркинлаштириб, соҳага хусусий инвестицияларни кенг жалб қилиш масаласи алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Тараққиёт стратегиясида, бу борада қуйидаги асосий вазифалар белгиланган:

- иқтисодиётни электр энергияси билан узлуксиз таъминлаш ҳамда «Яшил иқтисодиёт» технологияларини барча соҳаларга фаол жорий этиш. Бунда, иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини 20 фоизга ошириш, 2026 йилга келиб электр энергияси ишлаб чиқариш кўрсаткичини қўшимча 30 миллиард киловатт соатга ошириб, жами 100 миллиард киловатт соатга етказиш;

– 2026 йилга қадар қайта тикланувчи энергия манбалари улушини 25 фоизга етказиш эвазига йилига қарийб 3 миллиард куб метр табиий газни тежаш, уй-жой-коммунал хўжалиги, ижтимоий соҳа объектлари ва бошқа соҳаларда қайта тикланувчи энергия манбаларини кенг жорий этиш ва энергия самарадорлигини ошириш;

– энергия тежайдиган ускуналар ва қурилмаларни ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва маҳаллийлаштириш, шу жумладан, муҳандислик марказларини яратиш;

– иқтисодиёт тармоқларининг ҳавога чиқарадиган зарарли газлар ҳажмини бир бирлик Ялпи ички маҳсулот ҳисобида 10 фоизга қисқартириш.

Бизнинг назаримизда, ушбу масаланинг ечими қайта тикланувчи энергия манбаларини шакллантириш ва улардан самарали фойдаланишдадир. Бунда, қуйидаги уч йўналишдаги ишларни ҳамжиҳатликда олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади:

биринчи тарафдан, йирик ҳажмдаги генерация қувватларини яратиш ва мамлакатнинг умумий энергия тизими пойдеворини турли бир-бирига боғлиқ бўлмаган энергия манбаларига асослантириш;

иккинчи тарафдан, аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлар ўзларини кичик ва ўрта қувватли муқобил энергия манбалари билан таъминлашларини рағбатлантириш;

учинчи тарафдан, бино ва иншоотларнинг энергия самарадорлигини ошириш бўйича комплекс чораларни кўриш.

Қолаверса, бугунги кунда кичик ва ўрта муқобил энергия манбаларини кенг жорий қилиш ҳисобига узоқ қишлоқ ва овулларни ҳам барқарор энергия манбалари билан таъминлаш имконияти мавжуд.

Бу имкониятдан самарали фойдаланиш учун “давлат – хусусий сектор – аҳоли” тамойили асосида ҳамжиҳатлик ва тегишли рағбатлантириш механизмларини жорий этишимиз зарур.

Халқаро миқёсида қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш ҳажмида “яшил” қувватлар улуши охириги беш йилда 2 баробарга ўсганлигини кўришимиз мумкин. 2021 йилда том устига ўрнатилган қуёш панеллари ҳисобига ишлаб чиқарилган электр энергияси ҳажми 100 гигаватт қувватдан ошди. 2022 йилда эса бу борадаги рекорд янада янгиланди.

Қайта тикланувчи энергия салмоғини ошириш бўйича **Ўзбекистонда қандай ислохотлар ва лойиҳалар амалга оширилмоқда?**

Юртимиз ҳудудида қайта тикланувчи энергия манбаларини ишлаб чиқарувчи корхоналардан олинган маълумотга кўра, сўнгги икки йилда 4,7 мегаватт қувватга эга 1 минг 469 та кичик қуёш электр станциялари ва 4,7 мегаватт ҳажмли 1 минг 613 та қуёш сув иситкичлари ўрнатилган. Ушбу рақамни, мамлакатимиздаги уй-хўжаликлари сонига солиштирадиган бўлсак, бу кўрсаткич қанчалик камлигини кўришимиз мумкин.

Бу эса ҳали ишга солинмаган имкониятлар жуда кўплигини англатади. Шу боис, Ўзбекистонда муқобил энергия ускуналарини кенг жорий этиш ва амалда қўллаш борасидаги ёндашувлар тубдан ўзгартирилмоқда.

Таъкидлаш жоизки, 2015-2019 йилларда иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия сифimini қисқартириш, энергияни тежайдиган технологиялар ва тизимларни жорий этиш чора-тадбирлари Дастури, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия тежамкорликни таъминлашга қаратилган кенг қамровли чора-тадбирларни амалга ошириш билан бир қаторда, қайта тикланувчи энергия ресурсларини жорий этиш ва татбиқ этиш борасидаги ишларга тамал тошини қўйди десак бўлади.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 26 майдаги “2017-2021 йилларда қайта тикланувчи энергетикани янада ривожлантириш, иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”ги қарори юртимизда қайта тикланувчи муқобил энергия манбаларидан фойдаланишнинг ҳуқуқий асосини яратиш бўйича қўйилган илк қадам бўлди.

Дарҳақиқат, “Қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунида муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш соҳасидаги муносабатлар, жумладан қонунчилик тартибга солинди ва мужассамлаштирилди. Унда, мамлакатнинг энергетика хавфсизлигини мустаҳкамлаш, ёқилги энергетика балансини муқобил энергия ҳажмини кўпайтириш эвазига иссиқлик энергияси ва биогаз ишлаб чиқариш қисмини диверсификациялаш, соҳага инновацион технологиялар ва илмий-техникавий ишланмаларни жорий этиш ҳамда маҳаллийлаштиришни рағбатлантириш, қайта тикланувчи энергия манбалари қурилмаларини ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш аниқ ифода этилган.

Шунингдек, Қонунда қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш соҳасидаги илмий-техникавий ва инновацион таъминот, ҳамда қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш соҳасидаги имтиёзлар ва преференциялар ўз аксини топган.

Ушбу ҳуқуқий нормаларни ҳаётга жадал татбиқ этиш мақсадида, қатор меъёрий ҳужжатлар қабул қилинган, жумладан:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 9 сентябрдаги “Энергия тежовчи технологияларни жорий қилиш ва кичик қувватли қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантириш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги ПФ-220-сон Фармонида аҳоли ва тadbиркорлик субъектлари томонидан қайта тикланувчи энергия манбаларидан кенг фойдаланишни рағбатлантириш учун уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмлари жорий этилди.

Шунингдек, ушбу Фармонда хусусий ва маъмурий-маиший иншоотларни қайта тикланувчи электр ва иссиқлик энергиялари билан таъминлашни рағбатлантириш мақсадида, куёш ёки шамол электр станциясини ўрнатганлик учун ҳамда куёш сув иситиш қурилмаларини ўрнатганлик учун компенсациялар миқдори акс эттирилган. Шунингдек, хусусий инвесторларга қуввати 500 киловаттгача бўлган микро гидроэлектростанцияларини қуриш бўйича таклифлар ва лойиҳалар кўрсатилган.

Қолаверса, Энергетика вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари тармоқлараро энергияни тежаш жамғармаси тўғрисидаги Низомда Жамғарманинг вазифалари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари, шунингдек, маблағларни шакллантириш, фойдаланиш ҳамда Жамғармани бошқариш тартиби белгиланган.

Шу билан бирга, Фанлар академиясининг “Халқаро куёш энергияси институти” МЧЖ негизида Энергетика вазирлиги ҳузурида Қайта тикланувчи энергия манбалари миллий илмий-тадқиқот институти ва унинг тузилмасида Водород энергетикаси илмий-тадқиқот маркази ҳамда Қайта тикланувчи ва водород энергетикаси технологияларини синаш ва сертификатлаш лабораторияси ташкил қилинган. Бундан асосий мақсад республикада водород энергетикаси инфратузилмасини барпо этиш, қайта тикланувчи ва водород энергетикаси соҳаларида илмий ва амалий изланишлар самарадорлигини ошириш, инновацион технологияларни ишлаб чиқишга кенг жорий этишдир.

Қайта тикланувчи энергия қурилмаларидан фойдаланишни қўллаб-қувватлаш мақсадида аҳолининг маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан ишлаб чиқарилган қайта тикланувчи энергия манбаларининг қурилмаларини харид қилиш харажатларининг бир қисмини компенсация қилиш ёки бўлиб-бўлиб тўлаган ҳолда сотиб олиш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланган.

Шунингдек, мамлакатимиздаги бир қатор банкларда энергия тежаш ва қайта тикланувчи энергия манбалари соҳасида ускуналар харид қилиш учун паст фоизли, 5 йиллик муддатли “яшил” кредитлар бериш бошланди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, электр энергияси бизга ҳар куни керак. Шундай экан табиат инъом этган қайта тикланувчи манбалардан кенг фойдаланиш айтиш мумкин бўлади. Ҳар биримиз, “яшил” технологиялардан фойдаланганимиз сари, табиий манбалар тежалади ва табиатга етказилаётган зарар миқдори камаёди. Энергетика тармоғи юкламаларини енгиллаштириш, аварияларнинг олдини олиш, тармоқлардаги технологик йўқотишларни пасайтириш имконияти ошади. Энг муҳими, экологик тоза, “яшил” энергияга ўтиш жараёни фаоллашади. Бундай сабъ-ҳаракатлар нафақат бугун, балки келажак учун жуда муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш тўғрисида” 21.05.2019 йилдаги ЎРҚ-539 –сон Қонуни (Қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 16 апрелда қабул қилинган, Сенат томонидан 2019 йил 3-майда маъқулланган)
3. Президент Шавкат Мирзиёев раислигида 10 июнь куни қайта тикланувчи энергиядан фойдаланишни кенгайтириш масалалари бўйича ўтказилган видеоселектор йиғилиши (<https://yuz.uz/news/qayta-tiklanuvchi-energiyadan-foydalanish-umummilliy-ahamiyatga-ega>)
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йилнинг 5 майдаги ПҚ-2343-сонли қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 9 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Энергетика вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари тармоқлараро энергияни тежаш жамғармаси тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 640- сон қарори.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 9 апрелдаги ПҚ-5063 – сон қарори ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 24 мартдаги “Энергетика вазирлиги ҳузуридаги Қайта тикланувчи энергия манбалари миллий илмий-тадқиқот институти ў фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 127-сон қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 5 октябрдаги 568-сон қарори.
8. <https://www.uzanalytics.com/iqtisodiet/10226/>

9. <https://kun.uz/news/2022/01/27/markaziy-osiyo-davlatlarining-energetika-tizimlari-ozaro-qanday-boglangan>
10. <https://yuz.uz/news/energiyani-tejash-boyicha-takliflar-korib-chiqildi>